

tří textů pravděpodobně sestavil, opominula některé podstatné prameny a události, jak jsem se pokusil v druhé části svého textu nastínit. Přesto je recenzovaná kniha originálním a kvalifikovaným zpracováním na první pohled dávno vytěžených narativních pramenů. Autorka zde nevystupuje v roli kritika, který dílo uzamyká, ale naopak jej otevírá jako výzvu novému medievistickému bádání.

JAN KREMER

Jiří STOČES, *Pražské univerzitní národy do roku 1409*, Univerzita Karlova v Praze, Nakladatelství Karolinum, Praha 2010

308 s., ISBN 978-80-246-1627-8

Česká univerzitní historiografie středověkého období byla v poslední době obohacena několika cennými svazky. Jejich publikování souvisí částečně s kulatým výročím tzv. dekretu zvaného kutnohorským, částečně zapůsobila jen příznivá shoda náhod, takže ve výsledku můžeme porovnávat a konfrontovat názory na tutéž problematiku od různých autorů. Výbor z prací klasika pražského univerzitního dějepisce Františka Šmahela, zamýšlený jako nabídka informací pro zahraničního čtenáře, zpřístupnil v jednom souborném svazku plody dlouholetého badatelského úsilí, rozeseté dosud v mnoha časopisech a sbornících.¹ Jubilejní číslo časopisu HUCP s příspěvky z konference věnované evropským vysokým školám v době zeměpanských univerzit přizvalo naopak zahraniční badatele do Prahy a dává nahlédnout na pozdně středověký vývoj pražské univerzity v celoevropském kontextu.² Přímou k událostem roku 1409 se pak tematicky vážou hned dvě nové knižní monografie, z nichž práce Martina Nodla již v názvu připomíná *Dekret kutnohorský* a její vydání bylo přímo k výročí směřováno.³ Kniha napsaná Jiřím Stočesem dospívá také k onomu pro pražskou alma mater meznímu datu – nejen po stránce chronologické, ale také obsahově cílí k roku 1409 jako k úběžníku předchozích dějů. Monografie vychází z autorovy disertační práce obhájené v roce 2006 a zaměřuje se na vznik, vývoj a osudy univerzitních národů na pražské univerzitě. Jen v omezeném rozsahu mohla být provedena prosopografická analýza jednotlivých národů, resp. národa saského, k čemuž téma disertace směřovalo. Náročný pramenný výzkum však zatím dovolil jen první nástřel problému, který tvoří přílohu knihy.

Po seznámení s pramennou situací a stavem výzkumu dané oblasti přichází obecný výklad problematiky univerzitních národů – jejich definice a charakteristi-

1) František ŠMAHEL, *Die Prager Universität im Mittelalter. Gesammelte Aufsätze*, Leiden – Boston 2007.

2) *Universitäten, Landesherren und Landeskirchen: Das Kuttener Dekret von 1409 im Kontext der Epoche von der Gründung der Karlsuniversität 1348 bis zum Augsburger Religionsfrieden 1555*, AUC-HUCP 49/2, 2009 (vyšlo 2010).

3) Martin NODL, *Dekret kutnohorský*, Praha 2010.

ka. Za základ jsou vzaty dva typové příklady, které byly vzorem pro další univerzity, totiž Paříž a Boloňa. Následuje stručné připomenutí stavu na dalších evropských školách, z nichž ty starší následovaly jeden z uvedených vzorů, zatímco mladší založení až na výjimky (jako Lipsko) na instituci národů už rezignovala (z těch Praze bližších např. Krakov). *Nationes* – univerzitní národy se totiž časem proměnily z čistě ochranných krajanských organizací v instituce, které měly značné slovo při správě univerzity, což přinášelo vedlejší efekty, totiž vzájemnou řevnivost a konkurenční spory, vedoucí příležitostně až k ostrým konfliktům a secesím. Tomu se chtěli noví zakladatelé, kterými již nebyli králové a císař, resp. papež, nýbrž jednotliví zeměpáni či města, vyhnout. Univerzity tak prošly na konci středověku proměnou z univerzalistické instituce ve školu regionálně omezenou a zeměpanský reglementovanou. V tomto procesu představuje pražská univerzita jeden z výrazných případů.

Následující tři kapitoly se věnují univerzitním národům na pražské univerzitě a snaží se odpovědět na trojici základních otázek: kdy a jak národy v Praze vznikly, zda byly po roce 1372 společné pro obě univerzity, nebo si právnická univerzita vytvořila národy vlastní, a konečně jakou úlohu sehrály ve vývoji pražského *studia generale*, zvláště při nacionalizaci jeho prostředí, jež vyústila do zásadního konfliktu v roce 1409. Počátky univerzitních národů nemusely být podle autora spojeny s dobou založení univerzity, která zprvu zápasila o přežití a díky malé návštěvnosti nebylo třeba organizovat sociálně ochranná regionální uskupení. Zprávy o univerzitních národech se objevují od počátku šedesátých let 14. století. V Praze byl zvolen pro univerzitní národy model pařížský a vedle národa českého, který byl jediný taxativně teritoriálně vymezen, se zde ustavily národy saský, bavorský a polský.

Po roce 1372, kdy došlo k rozdělení pražského učení na dvě univerzity pod jednou hlavičkou, se národy utvořily samostatně pro třífakultní a pro juristickou univerzitu. Stočes dochází k tomuto řešení, v němž se shoduje s P. Morawem, podrobnou analýzou několika individuálních případů studentů a mistrů, zapsaných na obou univerzitách. Vedle tohoto důležitého zjištění existence osmi regionálních korporací se ukazuje, že detailní rozbor chování jednotlivců mohou napomoci k opravě vžitých, ale ničím nepodložených tezí o celkovém způsobu imatrikulací (otázka pořadí zápisu do rektorské matriky a matriky národa) a pravidlech studia vůbec (absolvování artistické fakulty není podmínkou zápisu na fakulty další, paralelní studium jedince na právnické a artistické fakultě je možné). Výzkum pražských poměrů je ztížen faktem, že kromě právnické matriky jsou všechny ostatní ztraceny. Proto se zdá klíčovou otázkou pertinenčního a chronologického zařazení dnes nezvěstného matričního zlomku, nalezeného a editovaného F. Doellem. Stočes jej identifikuje jako zlomek matriky saského národa třífakultní univerzity, čímž je naznačeno, že pražská univerzita utrpěla zřejmě ztrátu nejméně pěti matričních knih – celouniverzitní (rektorské) a čtyř národů.⁴ Tato osudová ztráta, která se datuje nejspíše do prvních desetiletí 17. století, je zásadní překážkou pro statistické

4) Právnická matrika byla vedena rektorem zřejmě jako jediná kniha, uspořádaná podle národů, které zřejmě neměly matriky samostatné; je k dispozici alespoň v edici (originál ztracen 1945).

ký a prosopografický výzkum pražské univerzity v prvních stoletích její existence. Korporace národů si byly na obou univerzitách v něčem podobné (členy byli jak studenti, tak graduovaní), ale existovaly tu i rozdíly, např. v početnosti jednotlivých národů a v charakteru funkcí hodnostářů. Zatímco na třífakultní univerzitě, bližší typu pařížskému, byl jak rektor, tak reprezentanti národů (konsiliáři) voleni z řad mistrů, u juristů to byli podobně jako v Boloni scholáři. Přes snahu najít shody a odlišnosti dvojích národů pražského *studia generale* není nakonec vyznění těchto charakteristik zcela pregnantní.

Rozhodování pro jeden z národů bylo pro imatrikulované svobodnou volbou jistě na právnické univerzitě, pro zbylé fakulty se Stočes vyjádřil na několika místech (s. 63–66, 120, 142–143, 146, 238), ale otázku neřeší jednoznačně.⁵ *Natio Bohemica* třífakultní univerzity měla své území stanoveno, ostatní uskupení se vytvářela podle přibližného rozdělení Evropy na teritoriální výseče, ale míra volnosti výběru nebo možnost přestupu mezi národy jako u právníků nejsou jasně doloženy. Určení příslušnosti univerzitanů k některému z národů není v pramenech výslovně uváděno, a není tudíž často jednoznačné. Stočes proto upozorňuje, že metodika zjišťování přináší početná zkreslení. Problém stanovení příslušnosti k národu a rozhodnutí, zda měli právo na volbu národa, se stávají zásadními, chceme-li hovořit o početní převaze některého národa a klást si otázku, o čem taková statistika vypovídá. Jestliže se studenti přelévají mezi národy dle výhodnosti, bude výsledek vypadat jinak, než když musíme národ považovat za pevně danou entitu. Tato úvaha padá na konto veškeré univerzitní historiografie, nejen autora knihy o národech. A všem, kdo do příslušné problematiky nahlédli, bude jasné, že odpověď zůstane otevřená s ohledem na pramenné možnosti a pokusy o její nalezení budou vyvolávat i nadále odborné (doufejme, že jen odborné) diskuse.

Z výkladu jednotlivých problémů vystupuje mezi řádky otázka výlučnosti českého národa, zakódovaná již statutem z roku 1368 stanovujícím, které země patří k „domácímu“ národu na univerzitě. Vymezení není provedeno ani na principu jazykovém, ani zemském, ani státněpolitickém. Dalším vývojem tato výlučnost narůstala a „domácí“ získali další výhody hmotné (místa v kolejích, nadace) i mocenské (nároky na funkce, hlasování, ochrana). Náznak privilegované odlišnosti u národa domácího je sledovatelný i na dalších univerzitách (Paříž, Vídeň, Lipsko), nikde však nebyla zvýrazněna tolik jako v Praze roku 1409.

Na právnické univerzitě dominoval co do počtu studentů saský národ, takže je pražská škola nazývána severskou Boloní. Mezi graduovanými, učiteli a hodnostáři byl však nepoměrně více zastoupen národ český, což autor vysvětluje zakotvením domácích absolventů v českých církevněsprávních úřadech a na domácích benefičních, kdežto cizincům nezbývalo než hledat místa jinde, a proto odkládali drahou promoci. Celkově tedy právnická univerzita nevytvářela tak konfliktní prostředí jako univerzita třífakultní a spory tu prakticky nejsou doloženy.

Na třífakultní univerzitě se oproti tomu národy prosazují od sedmdesátých let 14. století do řízení školy i jednotlivých fakult, což má dopad na jejich vzájemné

5) O zcela volné volbě národa pro obě univerzity mluví M. NODL, *Dekret kutnohorský*, s. 85.

vztahy. Autor sleduje vznik nebo proměnu komisí, které prováděly zkoušky, rozdělávaly témata k výuce či kontrolovaly finance a disciplínu. Složení uvedených komisí bylo postupně upraveno tak, aby vyhovovalo paritnímu zastoupení všech čtyř národů. Tyto korporace tak získaly kontrolu nad činností děkanů, jejichž úřad byl jediným, kde se neprosadilo při volbě pevné pořadí kandidátů podle národů. Princip parity se naopak uplatnil při volbě rektora a výběru jeho konsiliářů.⁶ Vedle složení sboru mistrů a správních orgánů rekapituluje Stočes výsledky výzkumů svých i starších badatelů o vývoji početního zastoupení jednotlivých národů mezi graduovanými a připomíná, že materiální zázemí bylo poskytnuto v Praze jen příslušníkům českého národa díky nadační činnosti krále a dále především měšťanů.

Autor shledává ve vývoji národů od osmdesátých let 14. století několik vln konfliktů, počínaje sporem o místa v kolejích v polovině osmdesátých let přes stížnosti Sasů ohledně konzervátorů (1397) až po vyústění do krize kolem Dekretu kutnohorského. Konflikty mezi univerzitními národy považuje za konstantu středověkého vývoje univerzit (s. 52). V tomto smyslu zastává celkem tradiční vidění dosavadní historiografie, které je naopak kritizováno M. Nodlem, jenž vykresluje dobu devadesátých let (a také období před rokem 1384) jako téměř idylické soužití národů založené na *concordia nationum*, již interpretuje zásadně odlišně od dosavadních prací.⁷ Knihy se rozcházejí v hodnocení motivací a souvislostí jednání zúčastněných osob, a také rozmíšek kolem osob konzervátorů, o nichž vydal Stočes samostatné pojednání a v knize jen shrnul své poznatky. Oba autoři snesli řadu nových údajů nebo nových pohledů na fakta známá, a pokud bychom chtěli vynést „rozhodčí výrok“ mezi nimi, museli bychom podniknout stejnou cestu za prameny a detaily problémů jako oni. Nemožnost uzavřít danou kauzu jednoznačně je dána především zoufalým nedostatkem pramenů, kterým pražská univerzita ve svém středověkém období trpí. Výsledkem dvou rozdílných pohledů je dvojí vidění cesty k Dekretu kutnohorskému. Zatímco Stočes zdůrazňuje momenty, které představovaly prvky setrvalého soupeření univerzitních národů a vyvrcholily konfliktem největším, Nodl naopak zdůrazňuje momenty, které události osmdesátých let a roku 1409 odlišují a činí z nich děje kvalitativně odlišné po stránce sociálních a ideových motivací i nacionálního náboje. Událostem roku 1409 se J. Stočes přímo nevěnuje, shrnuje pouze (ne vždy zcela přesně) hlavní body tehdejšího dění.⁸

6) Obdobná konstatování stran proměny národů v nátlakové korporace najdeme v pracích F. Šmahela a v nové knize M. NODLA, *Dekret kutnohorský*, s. 84. Odlišné jsou jeho závěry z těchto konstatování vyvozované.

7) M. NODL, *Dekret kutnohorský*, s. 84, 124. Srov. k tomu přímo M. NODL, *Univerzitní národy na pražské univerzitě. Konfliktní společenství?*, in: *Wspólnoty małe i duże w społeczeństwach Czech i Polski w średniowieczu i w czasach wczesnonowożytnych*, edd. Wojciech Iwańczak – Janusz Smolucha, Kraków 2010, s. 35–57.

8) Tady je nutno odkázat opět na nejnovější publikace, které provedly rekapitulaci událostí klíčového roku zcela zásadně. Kromě již citovaného srv. dále F. ŠMAHEL – M. NODL, *Kutnohorský dekret po 600 letech. Bilance dosavadního bádání*, ČČH 107, 2009, s. 1–45; M. NODL, *Auf dem Weg zum Kuttenberger Dekret: von der Versöhnung der Nationen zum unveröhnlichen Nationalismus*, Bohemia. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der böhmischen Länder 49, 2009, č. 1, s. 52–75.

Chronologické kapitoly jsou doplněny popisem ikonografických dokladů vztahujících se k univerzitním národům. Existence pečetidel dokládá korporativní charakter národů. Stočes věnuje výraznou pozornost původním žezlům fakult s erby zemí symbolizujícími univerzitní národy a pokouší se o jejich dataci, kterou klade až do let 1437–1448. Nakolik je možné předpokládat přihlášení se pražské univerzity k předhusitské tradici připomenutím čtyř národů ve chvíli, kdy univerzita funguje jako torzo (artistická fakulta) a zahraničních posluchačů je poskrovnu, a to jen po dobu necelého desetiletí, a zda by v tu chvíli unesla i finančně takovou investici, jako je oprava žezel, zůstává otázkou. Šestou kapitolu uzavírá pasáž o konci národů na pražské univerzitě a udržování jejich tradice, resp. povědomí o nich ještě na počátku 17. století, i když kromě korporace českého národa ostatní tři fakticky zanikly na samém prahu husitských válek.

Exkurz obsahuje předběžný náčrt prosopografie saského národa juristické univerzity. Po metodologickém úvodu autor vyhodnocuje kvantitativní i kvalitativní údaje k souboru 1245 osob, zjišťuje jejich regionální i sociální původ a cíle jejich studijních cest. Na polovičním vzorku 610 imatrikulovaných do roku 1385 včetně sleduje následné profesní uplatnění absolventů. Vlastní biogramy publikovány nejsou, budou zveřejněny až po dokončení výzkumu. I tento neúplný celek je však ukázkou mravenčí heuristické práce vycházející i z nejzapadlejších edic celého severního Německa. Už teď přináší řadu nových informací zvláště v partii o kariérách pražských právníků a dává naději na nové objevy, mj. místních a personálních vazeb souvisejících se studijními známostmi.

Práce Jiřího Stočese je badatelsky poctivé dílo, soustředěné na jeden z jevů charakteristických pro většinu středověkých univerzit. Pojal ho s přehledem a v širokém evropském kontextu. Je badatel opatrný, kritický a pečlivý ve shledávání dokladů. Nevytváří rozsáhlé konstrukty, pročež možná nevyvolá na škodu věci takový zájem jako knihy rozmáchlé invence. Okruh specialistů na univerzitní dějiny by však neměl ponechat tento pokus bez pozornosti.

BLANKA ZILYNSKÁ